

શ્રી ગણેશાય નમઃ

બોલતા હંસ.

નાટકના ગાયનો તથા હંકસાર.

રચનાર-મુન્સી મેહચુદીન નાઝી,
શ્રી સરોજ નાટક સમાજ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

રમણલાલ લાલભાઈ
માલેક-શ્રી સરોજ નાટક સમાજ.
કારોનેશન થીએટર-મુંબઈ.

આવૃત્તિ ત્રીજી]

સને ૧૯૨૯

[પૃત્ત ૩૦૦૦

કિંમત ચાર પાંચા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌર્પરાશ્રિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૯૪૬ વર્ગિક

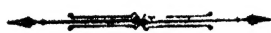
પુસ્તકનું નામ 'જોસેતા રૂંચ' ગાયનો અને
કેડેસાર

વિષય : ૪૯૫

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

બોલતા હંસ

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

ગ્યના :—મુન્શી મોહુચુદીન નાઝાં.

શ્રી સરોજ નાટક સમાજ.

—૦—
અપાત્ર પ્રસિદ્ધ કરનાર
રમણભાઈ લાલભાઈ

માલિક—શ્રી સરોજ નાટક સમાજ.

દાખલેશન થીયેટર—મુખ્ય.

આવૃત્તિ ત્રીજી]

સને ૧૯૨૯

[પ્રત ૩૦૦૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રેસ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૯૨૭

આ નાટક આગતના તમામ હક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ
મુજબ માલીકે પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે માટે રજા શિવાય
કોઈએ છાપવું, છપાવવું, વેચવું, વેચાવવું તેમજ
બજાવવું કે બજાવવું નહીં.

આ નવર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ચુનીલાલ અમીચંદ ઝવેરીએ છાપી
સેન્ડહર્સ્ટ રોડ સંઘવી સદન—મુબઈ

નાટકનાં પાત્રોનાં નામ.

પુરુષ પાત્રો

વિનયબહાદુર—એક જગીરદારનો પુત્ર.

જગદીશબહાદુર—વિનયબહાદુરનો પિતાજી બાપ
આમાજીક પરિવ્રજનો મેન્દર.

દુર્ગેશબહાદુર—વિનયબહાદુરનો પિતા

ઉમરાવબહાદુર—દુર્ગેશબહાદુરનો મિત્ર શારદાનો પિતા

બાલમુકુંદ—વિનયબહાદુરનો મિત્ર. પાછળથી પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર

કિશોર—એક આંધળો બાળક

ડોક્ટર.

દીવાનચંદ—એક ઝવેરી.

બેરીષ્ટર.

કેાકટલાલ—સ્ત્રીની કમાઇ પર અયશ કરનાર.

સીપાહી-ઝવેરીઓ-સાથીદારો-બદમાસો વીગેરે.

સ્ત્રી પાત્રો

શારદા—ઉમરાવબહાદુરની દીકરી બી. એ. માં પાસ થએલી વિનય
બહાદુરની થનારી ધર્મપત્નિ

લજ્જવંતી—એક નિરાધાર સ્ત્રી. જગદીશની દાસી, વિનયબહાદુરની
આભારી,

નીલમ—કેાકટલાલની સ્ત્રી.

દાસીઓ નાયનારીઓ સખીઓ વીગેરે

પ્રકાશિત

પયવરત બહાર પહેલું હય અંદાઝ રકમકા,
અલકાઝકે પયવંદમો બખીયા હય કલમકા.

નાઝેરીન ઇસ હીન્દી દ્રામેકા નામ યાને “બોલતા હસ”
દેખકર આપ નચજબુબ કરતે હોગે કે ઇસ નામકા
અસલી મનશા કયા હય ચુકે યે એક સંસરી હિન્દી
નાટક હય ઇસ લીયે મય હિન્દુ શાસ્ત્રકે મુનાબીક ઝહનમે
ઇસકા કુચ્છ ખુલાંસા કરતા હું.

દરેક મનુષ્યકા જીવન જ્ઞાનકે ક્ષીર સમુદ્ર સમાન હય
ઐસકા પાવત્ર આત્મા એક “બોલતા હસ” હય
યદી વોહ ચાહે તો ઉસ બોલતે હસકો સજ્યતા મર્યાદા
ઐર વિવેકકે પવિત્ર મોતી ખીલાયે યા અધમતા દુરાચાર
ઐર નિર્ઘયતાકી વિષ્ટા. ઇસી વિષય પર ઇસ નાટકકી
રચના કી ગઈ હય મુજે યકીન હય કે હિન્દુ સંસાર કે લીયે
યે નાટક એક જન્દા સબક હોગા. પઞ્ચીકને મેરે ખીલે
હુવે નાટક નુરેવતન. ખાગે ઇરાન કવમી દીલેર, મુસ્તાના
ચાંદખીકી જો કદ્ર કી હય ઉસ પર ફખ કરતા હું મુજે
ઉમીદ હય કે ઇસ હકીર નાટકકો દેખકર મેરે કદરદાન
ઉસી તરાહ કદર કરેગે.

નાટક મજકુરકો દીલ ચશમ જાનાને મેરે મહેરબાન
મી. મોહનલાલાજી ડાયરેક્ટર ઐર મી. દીનુભાઈ ચદુલાક
મહેતા મેનેજર શ્રી સરોજ નાટક સમાજને જો મહેનત
કી હય મેં ઉસકા તહે દીલસે શુક્રીયા અદા કરતા હું.

અપકા ખાદીમ

મુનશી નાઝાં દહેલવી.

બે બોલ.

બોલતા હંસ એટલે આત્માનો અવાજ. દરેક માણસનો આત્મા બોલતો હંસ છે સારૂ અગર ખોટું કેઈ પણ કામ કરતાં આત્મા રૂપી હંસ તરતજ બોલે છે. આત્માના અવાજને માન આપે છે તે સુખી થાય છે. અત્માના અવાજને અવગણનાર દુખી થાય છે. આ આ નાટકનો વિષય છે. આ નાટકથી કેંઈનું પણ શુભ થાય તો લેખક મુન્શી નાઝાં સાહેબ તથા હું કૃતકૃત્ય થઈશું.

આ નાટક ફક્ત એવીસ દીવસમાં લખાયું તેમજ તૈયાર થયું છે એટલા ટુંકા સમયમાં મુન્શી નાઝાં સાહેબે જે તકલીફ ઉઠાવી લખી આપ્યું છે તથા રા. દીનુભાઈ ચંદુલલ મહેતા તથા રા. મોહનલાલાજીએ રાત દીવસ જોયા વિના મને નિશ્ચીત રાખી જે મહે તથા જંદુમનથી આ ખેત્ર નાખવામાં કામ કર્યું છે તથા મારા એક મિત્ર જેમણે મિત્ર ભાવથી સવારથી રાત સુધી નિઃસ્વર્થ મન મદદ કરી છે. તેમનો ઉપકાર માનવામાં ગુજરાતી લખામાં મારી પાસે શબ્દો નથી.

આ નાટક ટુંકા સમયમાં તૈયાર થયેલું હોવાથી અંદર ઘણી ખામી તથા ત્રુટીઓ રહી ગઈ હશે, મને આશા છે કે તમે ક્ષિત્તીર વૃત્તિથી હોયો દરગુજર કરશો.

રમણભાઈ લાલભાઈ.

માત્રીક-શ્રી સરોજ નાટક સમાજ,

લતા હંસ નાટકનો ટુંક સાર.

અંક પહેલો.

પ્રવેશ પહેલો.

કારનીવલનો દેખાવ.

જગદીશ બહાદુર જે (એક સામાજિક પરિવર્તનો મેન્જર છે, અને વિનય બહાદુરના કાકાનો દીકરો). બે મવાલીયો સાથે પ્રવેશ કરે છે. મવાલીયોને કહે છે કે મારા કાકાનો દીકરો વિનયબહાદુર એહિંયાં આવનાર છે જો તમે આ કારનીવલમાં તેની સાથે મારામારી કરશો, તો તેની બદમાશીમાં વધારો થશે. બંને મવાલીઓ હા પાડે છે, જગદીશબહાદુર બંનેને એક હાથરનો ચેક આપીને બાય છે, વિનયબહાદુર રેસકોર્સમાંથી હારીને દારૂના નિશામાં બાલમુકુંદ અને બીજા મિત્રો સાથે પ્રવેશ કરે છે. વિનયબહાદુર પોતાની હાલત પર અફસોસ કરે છે, કે હું કેનો પુત્ર છું? કયા વંશનો છું? પોતાના દુરાચાર ઉપર નફરત કરે છે, અને પોતાના ભાગ્યપર પશ્ચાતાપ

કરે છે. બાલમુકુંદ અને બીજા મિત્રો સાથે કારનીવલમાં જાય છે. ત્યાં રંગરાગમાં મશગુલ થાય છે અને પ્રેક્ષકોમાં ખુમખુમ ટો થાય છે, જગદીશના મલાલીયો એક ગૃહસ્થ સ્ત્રીની છેલ્છાડ કરે છે, વિનયબહાદુર તે ગૃહસ્થ સ્ત્રીને મલાલીયોના પંજમાંથી બચાવે છે, બંનેની લડાઈ ચાલે છે. મલાલીયો વિનયબહાદુરના હાથથી જખમી થાય છે. પાત્રીસ આવીને વિનયબહાદુર અને બાલમુકુંદની ધરપકડ કરે છે, ગૃહસ્થ કે જેની સ્ત્રીને વિનયબહાદુરે મલાલીયોના પંજમાં છોડાવી છે તે વિનયબહાદુરને પાંચસો રૂપીયાના જામીન પર છોડાવે છે.

પ્રવેશ બીજો.

રસ્તો.

લજવંતી જેને જગદીશ બહાદુર તેના માબાપને ત્યાંથી નોકરાણી તરીકે લાવ્યો છે. તેની પાસે પોતે અયોગ્ય માગણી કરે છે જગદીશ અને લજવંતીનો વાદવિવાદ થાય છે. જગદીશ તેનું ગળું દાણીને મુછીંત કરીને જાય છે. વિનયબહાદુર માણસ્ટ્રેટની કોર્ટથી સો રૂપીયા દંડની શીક્ષા મળી છે. તેની અફસોસમાં આવે છે. લજવંતી. યાને વિનયબહાદુરની સહાયતામાં વાતચીત થાય છે. વિનય લજવંતીને કંઈ રકમ

ખરચ માટે આપી જાય છે, લજવાંતી વિનયનો આભાર માને છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

કોમીક

એક નીલમ નામની સ્ત્રી સોનેરી ટોળીની સુરદાર હતી પોતે પવિત્ર રહી લોકોનાં ખીસ્સાં કેમ કાતરવાં એજ ધંધો લઈ બેઠી હતી તેના પતિ ફેકટલાલનો પણ એજ ધંધો હતો બન્નેની વાતચીત ત્યાં બેરીસ્ટર તથા ડોક્ટર અને જવેરીનું એને મળવું. ત્રણેને બનાવી બેરીબ્ટરના પછંસા હજમ કરવા.

પ્રવેશ ચોથો.

દુર્ગેશ બહાદુર, વિનયબહાદુરના પિતાની વરસગાંઠને દિવસ, દુર્ગેશ વિનયની યાદ કરીને દિલગીર થાય છે કે અમારો પુત્ર નહીં જન્મ્યો હોત તો ઠીક, ઉમરાવ બહાદુર તેનો મિત્ર તેને ધીરજ આપે છે. દુર્ગેશ બહાદુર ઉમરાવને વર્તમાનપત્ર દેખાડે છે જેમાં એમ લખ્યું છે કે

વિનયને કારનીવલમાં મારામારી કરવાથી સો રૂપીયા દંડ થયો છે. દુર્ગેશ પોતાના ભત્રીજા જગદીશને બોલાવીને કહે છે કે તું મારી મુઝફરાગાદી જાગીરનો સચો હકદાર છે. પ્રપંચી જગદીશ કહે છે કે આ જાગીર મારે શું કામની છે, છતાં પહેલાં વિનયને મળીને પુછું કે તેનો શું વિચાર છે? દુર્ગેશ તેને રજા આપે છે, જગદીશ જાય છે, શારદા જગદીશના હાવભાવથી આળખીને કહે છે કે એનાં લક્ષણ કંઈ ઠીક નથી દેખાતાં. આ વિનય બહાદુરનો કટો શત્રુ છે. દુર્ગેશને કહે છે કે હું વિનયને સીધા માર્ગ પર લાવવાના યત્ન કરીશ. થોડાક વાદવિવાદ પછી શારદા જાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

ડોક્ટર ડબ્લ્યુ બાર્નુનું ક્વાર્ટરનું

ડોક્ટર બેરીષ્ટરને પરાણે ડોક્ટરે મેડ બનાવવો ત્યાં જવેરીનું આવવું, જવેરી ને ડોક્ટરની વાતચીત, નીલમે આવી ડોક્ટર તથા જવેરીના ઝવેરાતની ચોરી કરી પસાર થવું, ડોક્ટર જવેરીની આપસમાં લડાઈ.

પ્રવેશ છઠ્ઠો. ૧૮૯૪૬

સ્થળ: જગદીશનો લાયઝેરી રૂમ.

જગદીશની પાસે આંધળો છોકરો કિશોર જેના બાપ જગદીશ બહાદુરને પાંચ મકાનનો ટ્રસ્ટી નિમી ગયો છે. તે આવે છે અને કહે છે કે ચાર પાંચ માસ વિત્યા તો પણ મારા ગુજરાનનું સાધન મળતું નથી. જગદીશ બહાદુર કહે છે કે તારા બાપનું જે કાંઈ હેવું હતું તે મેં તારી મિલકતમાંથી પતાવ્યું છે એટલે મારી પાસે કાંઈ નથી ! ગિચારો આંધળો કિશોર કહે છે કે હું બધું જાણું છું કે તમે મારે મકાન વેચ્યાવિલાસમાં અને દારૂખાજીમાં ગુમાવ્યું છે. હું મારી પોતાની ચિંતા કરતો નથી પરંતું મારી આંધળી માતાના માટેજ તમારી પાસે ભિક્ષા માગવા આવ્યો છું, પાષાણુ-હૃદયી જગદીશ તેની વાત ઉપર કંઈજ ધ્યાન આપતો નથી. કિશોર પોતાની આંધળી માતાને તેની સમક્ષ લાવે છે અને બતાવે છે. પરંતુ જગદીશ બહાદુર તેમની દયા ન ખાતાં તેમના ઉપર ઉદ્દટો ક્રોધાન્ધ બને છે અને તેમને મારવા ઉશ્કેરાય છે, એટલામાં આંધળા કિશોરના બાપનું ત્યાં પ્રેત દેખાય છે જગદીશ ગભરાય છે.

સીન ટ્રાન્સફર.

પ્રવેશ માતમે

સ્થળ:-ભોયટાનો દેખાવ.

વિનય બહાદુર પોતાના મવાલી મિત્રો સાથે આવે છે અને કહે કે આ મકાન ઉપર પોલીસની ઘાડ પડવાની છે તમે બધા હુશીયાર રહેજો એટલામાં એક માણસ આવેને બગર આપે છે કે આ મકાનની આસપાસ એક બર્ધરી ફરે છે આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે તે કોઈ મુખી પોલીસની વ્યક્તિ છે વિનયબહાદુર કહે છે કે, તેને ફસાવી કોઈ રીતે અહીં પકડી લાવો. તે પેલી સ્ત્રીને પકડી લાવે છે અને ત્યાં બેઠે વચ્ચે કેટલોક માર્મિક સવાદ થાય છે, તયા ત્યારબાદ શારદા જાહેર ધર્મ કહે છે કે હું તમારા પિતાના તરફથી આવી છું તમે ખાન દાન છો આ તમારી વર્તણૂક ઠીક નથી, તમે મારી સાથે તમારા પિતાને ત્યાં ચાલો. વિનયબહાદુર કહે છે કે હું પાપસાગરમાં એવો ડુબી ગયો છું કે જેમાંથી કાલાન્ત પણ બહાર નિકળી શકીશ નહિ ! એમ તે પોતાના કૃત્યના દેખાવ તરીકે મનુષ્યોના હાડપિંજરો બતાવે છે. શારદા તેના આ કૃત્યો પર પ્રીટકાર આપે છે અને કહે છે કે તમે ચાહે ગમે તેવા હો પન્નુ હુંજ તમને સુધારી શકીશ ! વિનયબહાદુરને એટલું કહી જાય છે કે, તમારા કાકાના

દિકરા જગદિશબહાદુર તમારી મુલાકાતે આવશે પરન્તુ તમે તેના ફરેબમાં ફસાશો નહિ ! વિનયબહાદુર પોતાની બેદરબારી બતાવે છે એટલામાં આંધળો કિશોર ભીખ-માગતો માગતો ત્યાં આવે છે વિનય તેના પ્રતિ પ્રેમ દર્શાવે છે આંધળો કિશોર કહે છે કે, જગદિશબહાદુર જે સામાજિક પરિષદનો મેમ્બર છે તે સર્વ મારી મિલકતને હજમ કરી ગયો છે વિનયબહાદુર પોતાના કાકાની દિકરા પર અફસોસે કરે છે અને કિશોરને વચન આપે છે કે, હું તારા મકાનની કિંમત જગદિશબહાદુર પાસેથી અપાવીશ કિશોર રાજી થઈ આશિર્વાદ આપતો ચાલ્યો જાય છે. જગદિશબહાદુર અને વિનયબહાદુરની મુલાકાત, પરસ્પરમાં વાદવિવાદ. વિનયબહાદુર જગદિશબહાદુર પાસેથી દશહજારનો ચેક લખાવી લે છે કે, જેની રકમ કિશોરના મકાન જેટલી હોય છે.

કોપ

અંક બીજો

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ-દુર્ગેશ બહાદુરનું મકાન.

ઉમરાવ બહાદુર દુર્ગેશને વાત કરે છે કે, શારદા વિનયબહાદુરને મળી હજી કેમ નથી આવી? દુર્ગેશ બહાદુર કહે છે કે, તમારી દિકરી તો અમર પરમાત્માના હાથમાં છે. કારણ કે મારો પુત્ર વિનયબહાદુર એક કુવાંગાર છે. જગદિશ બહાદુર હજી પણ સુધર્યો નથી અને સુધરવાની આશા પણ નથી. દુર્ગેશબહાદુર સોત્રિસીટરને બોલાવી પોતાની મીત્રકનનું વીત્ર જગદિશ બહાદુરના નામ ઉપર કરવા ચાહે છે એટલામાં શારદા આવીને રોકે છે અને કહે છે કે વિનય બહાદુર થોડાજ સનયથાં સુધી જશે. જગદિશ અને શારદાનો વાદવિવાદ. શારદા વિનયબહાદુરને સુધારવા માટે છ માસની મુદત માગે છે. દુર્ગેશ બહાદુર એટલી મહેતલ આપીને જાય છે એટલામાં એ અબર આવે છે કે હિન્દુસ્તાન એક ફ્રેમ્લ થર્મ ગઈ અને ઉમરાવ બહાદુરના પચાસ હજાર રૂપીયા ગયા. ઉમરાવ બહાદુરને શોક થાય છે ત્યાર બાદ જગદિશ બહાદુર ઉમરાવ બહાદુરને

ઠહે છે કે, જો તમે તમારી દિકરી શારદાનો વિવાહ
મારી સાથે કરો તો તમારી સર્વ મુશ્કેલીઓ દૂર થશે !
ઉમરાવ બહાદુર ઠહે છે કે તે વાત શારદાને પુછ્યા પછી
બની શકે !

પ્રવેશ બીજો. સ્થળ-લજવંતીનું મકાન.

લજવંતી પોતાના સૌન્દર્યને ધિક્કારે છે કે, હું જ્યાં
જ્યાં જાઉં છું ત્યાં ત્યાં વ્યભિચારી મનુષ્યો મારા તરફ
કુદ્દષ્ટિ કરે છે. એટલામા બામમુકુંદ જે વિનયબહાદુરને એક
બદમાસ મિત્ર હતો પરંતુ અત્યારે એક ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે
પ્રખ્યાત છે તે લજવંતીને ઠહે છે કે, જગદીશ બહાદુરે તારા
ઉપર ચોરીનો આરોપ મુકી વોરંટ કહાડ્યું છે લજવંતી
તેને પોતાના જ્યાવ માટે વિનંતી પૂરંક આજીજી કરે
છે, ને પોતે નિર્દોષ છે એમ ઠહે છે બામમુકુંદને તેની
નિર્દોષતાની ખાતરી થાય થાય છે અને તેના પ્રાપ્તિ
પ્રેમની લાગણી થાય છે,

પ્રવેશ ત્રીજો. સ્થળ-લજવંતીનું મકાન.

પામલ ડોક્ટરના પંજમાંથી નાસી છુટેલા બેન્ડરનું
આવડું, ડોક્ટરને મેડ હાઉસમાં મોકલવાના વિચાર

બેરીષ્ટરને દમ મરાવી રસ્તામાં ઉભો રાખી પોતે ચાલ્યા જવું, બેરીષ્ટરનું પસાર થવું, ફેક્ટ તથા નીલમે એક સારા ગ્રહસ્થને ફસાવી ચાલ્યા જવું, ડોક્ટરે આવી ગ્રહસ્થને બેરીષ્ટર ધારી પકડી લઈ જવો.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—મહેલ.

શારદા અને જગદીશની લગ્ન બાબત વાતચિત. શારદા તેના આચરણ બાણીને તેને ધીકકારે છે. જગદીશ આટલું કહીને જાય છે કે ગમે તે પ્રકારે હું મારું ધાર્યું કરીશ. શારદા અને ભિમરાવ બહાદુરનો વાદવિવાદ.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ—કાપડ મીલ.

લજવંતી અને કિશોર લુગડું પાથરી ભીક્ષા માગે છે મીલ મજૂરો એક પછી એક પછસા નાખતા નાખતા ચાલ્યા જાય છે. બે દારૂડીયા મજૂર તેમના પછસા લઈ લઈને શરાબ પીવા તઈયાર ચાલે છે. આંધળો કિશોર અને લજવંતી આજીજી કરે છે પરંતુ દારૂડીયાઓ બેદરકારી કરે

છે અને ચાલ્યા જાય છે ક્રીન્તુ વિનય બહાદુર આવી
તેમને પકડી લે છે અને તેમની વર્તાણુક માટે બોધ કરે
છે અને દારૂડીઆ પ્રશ્નાતાપ કરતા ચાલ્યા જાય છે લજ-
વંતી અને વિનયનું અસરકારક સંભાષણ. વિનય કિશોરને
કહે છે કે મેં જમદીશ બહાદુર સાથે તમારા મકાનની
કીંમતનો રૂપીઆ દશ હજારનો એક લખાવી લીધો છે.
એટલા માટે તું અને લજવંતી મારા મકાને મુજફરાબાદ
ચાલ્યા જાઓ હું તમારા ખર્ચા માટે ઘર માસે રૂપીઆ
મોકલીશ અને કબુલ કરે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

કોમીક

સ્થળ રસ્તો.

મેરીબટર ડોક્ટર તથા મેવેરી સિબેનું મોત્તાની ચીજો
માટે આપસમાં તકરાર.

પ્રવેશ સાતમે

સ્થળ વિનયનું મકાન.

વનય બહાદુર શુષ્કિતમાં સ્વપ્ન જુએ છે કે જમદીશ બહાદુર મારા પિતાનું ખુન કરે છે. શારદા તેનો હાથ પકડી રહી છે અને તેથી મજરાઈ જાયત થાય છે એટલામાં તેના બહમાસ મિત્રો એક શાહુકારને ફસાવીને લાવે છે વિનય બહાદુર જેના હૃદયમાં નીતિના અંકુર ફુટેલાં છે. તે પોતાના મિત્રોને કહે છે કે આજથી હું તમો સંસ્કૃતિ દુર થાઉં છું સર્વ જાય છે. બાલમુકુન્દ ઇન્સપેક્ટર આવે છે અને વિનય બહાદુરને ખબર આપે છે કે તમને સજા થઈ છે બાલમુકુન્દ જાય છે, વિનય બહાદુર તેમાં કહે છે કે મેં હમણા કાંઈક નીતિનો વિચાર કર્યો હતો તેમાં પણ આવું સંકટ ! જેથી તેનો નિશ્ચય ફેરવી નાખી બાકીનું જીવન બહમાસીથી સમાપ્ત કરવા તૈયાર થાય છે એટલામાં શારદા આવે છે અને પાછી તેના દુષ્ટ વિચારોને ફેરવી નાંખે છે તેથી તેને નીતિમાન બનાવી પશ્ચાત્તાપ કરાવે છે અને વિનય પોતાના ઘરનો સર્વ સામાન બહમાસોને આપી દે છે.

અંક ત્રીજો

પ્રવેશ ૧૦૦

સ્થળ: રસ્તો

મજુરો બેઠા બેઠા ઈશ્વર પ્રાર્થના કરે છે જેમાં વિનય બહાદુર પણ મજુરના વેશમાં હોય છે. જગદિશ બહાદુર બાપણ સાંભળે છે અને કહે છે કે વિનયબહાદુર ક્યાંથી આવી ગયો ? બે બહમાસોને બોલાવે છે જગદિશ લજવંતી અને વિનયને ખુની ઠેરવી ફાંસીપર લટકાવવાના વીચારો કરે છે.

પ્રવેશ બીજો

સ્થળ કુંપડી

જગદિશ એક ગરીબતું ખુન કરી પેટ ચીરે છે પેટ ચીરતી વખતે ઘડીયાળ અને પરખીડીશ્રુ તથા અંજર પડી જાય છે આંધળો કિશોર આવે છે જગદિશ ત્યાંથી નાસી જાય છે કિશોરને જગદિશની ઘડીયાળની ઠોકર વાગે છે કિશોર તેને ઊપાડી લે છે આ કોણ સુતુ છે એમ કહી

લજવંતીને બોલાવે છે. લજવંતી પ્રવેશી છે અને પરળીડીયુ
જુએ છે ને જાને પોલીસની તપાસમાં જાય છે એટલામાં
વિનયજાડાદુર લજવંતીને મળવા માટે આવે છે ખજર
ભાવી કહે છે કે, આ ખુન કોણે કર્યું છે ? એટલામાં ખાલ-
મુકુદ ઈન્સપેક્ટર-આવીને વિનયજાડાદુરને ગીરફતાર કરે છે
ખાલમુકુદ પોતાનાં ચિત્ર વિનયને પિછાણી દીલગીરી જાહેર
કરે છે એટલામાં શારદા આવે છે અને જાહેર થાય છે
લાપણ.

પ્રવેશ ત્રીજો

કામીક

સ્થાન સજ્જત મહેલ.

ફેક્ટ તથા નીલમનુ બોરવા મોલ સાથે આવવું ત્યાં
ફેક્ટર બેરીસ્ટર બેરીસ્ટર આજમન પોલીસની ચોરસેલી
ચીજો મળવાથી આનંદીત થઈ ફેક્ટ નીલમને એમમા
કૃત્યની સજા

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થળ: લગ્ન મંડપ

જગદીશ બહાદુર ભિમરામ બહાદુર અને દુર્ગેશ બેઠા છે શારદાના જગદીશ સાથે લગ્નની તૃપ્તિયારી બાલમુકુન્દ આધિજો કિશોર લજવંતી વિજેરે આવે છે બાલમુકુન્દ મુદા માલ સાથે જગદીશ બહાદુરને ખુની કરાવે છે જગદીશ બહાદુર પોતાના કાળા કમોનો પશ્ચાતાપ કરી આપઘાત કરે છે વિનય અને દુર્ગેશ બહાદુરની મુલાકાત વિનય અને શારદાનાં લગ્ન.

આનંદ !

આનંદ !!

આનંદ !!

શ્રી મણેશાયનમઃ

બોલતા હંસ

નાટકનાં ગાયનો.

મંગળાચરણ.

ઓમ નમન રવીકાર નિરંજન નીરાકાર

તું હય જગત દુઃખ ભંજન દીનદયાળ

સાગરે જડ ચૈતન્ય હર નામ જપે ચારો પ્રહર

રીઝત સખ નારી નર

ઓમ

કારજ સીધ્ધ હર પલ કર લાજ શરમ હમરી ધર

કૃપા કર નાબ પર.

ઓમ

રામીશમર—

૧

સાકી હય અપ્રેશીયા છાયા ભરકે પીલાદે તુ સાગર

મેહદ્રિલ ભરી હય દઝોર ચલે અખ મરત બનાદે તું હસકર

હાં કરદે બઝમે રંગી મઠતલ હો છુરીયોસે તેઝ....નઝરે

બયઠે બિચારે હય આશીક પહેલુ બચાકે ન અખ તરમા....સાકી

હય તેરે મતલાલે બસ છલકે ધનકે ખ્યાલે,

જરા ધનકે ગલેસે તો મીલાલે

બોસા ગલોડા દેકે અવઝ દિલલે.....સાકી

નીલમ

૨

હું કેસી અનોખી અલમેથી
 નયના ખંજર હય દો ધારે મેરે
 ચલતે મનુષ્યકો પલમેં મય ફાંસુ
 હોશ છીનુ જાલમેં લાવું
 જાનિ હો યા મુરખ મય બસ મય કડેં
 આશીક સાદીક મુજ પર જો હો
 વોહ બન જાય પામલ જોર દીવાને....કયસી

૩

નીલમ—કયસા ઉલ્લુ હય ફાંસા દે દે કયા દમ જાસા
 પુરી અપની હુઇ આશા સીધા ગીરા હય પાસા
 ફેકક—કયસી અમ્છી હય ખટપટ હીરે માનેક હય સળચા
 મીલકે કયસા કીયા પટ ભુલા ઘરકી વોહ ચોખટ
 નીલમ—પહેનુગી દીલ્હીકી જરકી મય જુતી
 જલેમેં હોવે માલા હીરે જોર મોતી
 —ટમ ટમમે બચઠેં દોનો પુના રેસમેં જાયે
 મોટર સાયકલમેં બચઠકે હવા પાલવે ખાયે
 બોલે કરરર...પં....

ખનાઓ ખતીયાં હટો કાઢેકો જુટી.....ખનાઓ
 વહી જાઓ અરે હાં.....(૨)
 જહાં રહે સારી રતીઓ.....હટો કાઢેકો

શેર

સદા ફીરાક મેં હાલે ખરાખ રહેતા હું,
 બહાલે ઈશક મંચ તુફાને ગમમે બહેતા હું
 જફાઓ જોરકે સદા મેં હજાર સહેતા હું
 હમેશાં યાદ મેં ઉસકો યહા મંચ ઠહેતા હું....વહી

શેર

તુમ અપના પ-તા લલા મુજસે કયું છુપાતે હો
 ખખર હય મુજકો જહાં તુમ જો રોઝ જાતે હો,
 મય સદકે જાઉં મુજે કયું નહિ જાતાતે હો
 મજે જો ગેરોસે મીલકર વહાં ઉડાતે હો

વહી જાઓ.....અરે હાં

શારકા

૫

સર્વ જગતકા મૂલ પ્રેમ હય શત્રુ જનમકા દાસ ખને
 હય નારી હર બંદ બંદ (૨) નેહ છંદ કાલકા ગર્વ હરે
 લલના નહોતો કોઈ માનવ માનસી પાઓ નહિ

હય ધર્મ પાલન નીતિ જગમેં નારી જોડ નહિ કહીં
 સ્ત્રી પતિકા ધર્મ જ્ઞાન તિર્થ નહિં ઇસકે સીધા
 નહિ ખોફ ડુળી નાવકો અર્ધાંગના તારે સદા
 અમૃતમય સંસાર બનાકર જીવન તત્ત્વ અનંત ભરે—
 હય નારીકા—

૬

ડાક્ટર—ડામીસ બનકર કયા ખઠા હયે કટર મેરે લાકર દે
 કહાં છુપાપાઇ કેપ વોહ મેરી સીધે હાથો તું ધર દે
 દીવાન—નહી કી હયે મયને ચોરી કરતે હો કયોં સીતા જોરી
 મુજકો બદનામ કરતે હો તુમ જુઠે બીલકુલ હો

ડાક્ટર—વેલ અપરાસી

અપરાસી—જી જી જી

ડાક્ટર—તેજ કરંલે નશતર તું લહુકી ધારે નીકલે ખુબ

દીવાન—કયા કરતે હય આપ મારા મેરે આપ

રામીસગર—

૭

ઓ મોટરવાલેરે મોટરકો જરા રોક લે.

ઓ ગાડીવાલેરે, ગાડીકો જરા રોક લે

સાસુ મોરી બસમે નનંદ મોરી બસમે
 અલ્લા જાનેરે મેરે મૌલા જાનેરે,
 જીવાની નહિ બસમે—ઓ મોટર
 નયના મોરે ફડકે યે જીયા મોરા ધડકે.
 અલ્લા જાનેરે જોબન નહિ બસમે   ઓ મોટર.
 ખીરહા રતીઆ ખીતે યે જલમા નહિ પુછે.
 અલ્લા જાનેરે.

કિશોર

૮

અય સિતમગર ખાન તું અયસા ચલાના છોડદે,
 અંધે પક્ષીકા અરે ઝાલીમ નિશાના છોડદે.
 યાં જલે શમશાનમેં ચોર વા જલેગા નકંમે
 ઘર તુ મુંજ જયસે ગરીબોકા જલાના છોડદે
 ફિર ન ઉભરેગા જગતમે ગર્કંહી હો જાયગા
 પાપ રખકર દિલમેં તું ગંગા નાહના છોડદે
 તું મનુષ્ય હય તુજકો ઇશ્વરને ખનાયા હો મનુષ્ય
 બેશમેં રૂયતાન સુન્ત દિખાના છોડદે—અય

કિશોર

૯

નામ લીયા હરીકા જીસને તીન ઓરકા નામ ત્રિયા ન મિયા
પશુ પક્ષી સગી જગ જીવનકો જીસને અપને સમજા ન સદા

કા પરિપાલન નિત્ય ક્રીયા તિન વિપ્રદાન દિયા ન દિયા
જીન કામ ક્રિયે પરમારથકે તનસે માસે ધનસે કરકે
જગ અંદર ફિરત છાય રહી દીન ચાર વીષેગ જાયા ન જા

નામ લીયા,

બીજલી--

૧૦

આઈ મદન કે આગ કયસી જહાર (૨)

જોખનકી ડાલીમેં ફલ હય હજાર

યે ગોરે ગાલપે લટકી હંચ જુલદે.....(૨)

અખૂહય હોનો જયસે તલવાર.....જોખન.

કાયા સેહામણી જયસે ફુલ પંખડી

લીની લીની શ્વાસમેં ખુશખુ હરખાર.....જોખન.

આઈ.

ફેકટ--ગુજરાતી અબ ચયનસે હય માલકી થેલી પાસમેં ભરી

ખ્યારી જીતી હય કયા ખાજી

નીલમ-હોગી હર અયશકી ખાત અને ગાદીચાકી દીન ઓર રાત

મૌકા મજેદાર ચહ મીલગયા ટલ ગઈ સારી ઘાત

ફેકટ-એકકા સર મુંડ લીયા સર ઓર લગે કોઈ હાથ

કોઈ જીયે યા મરે અય ખ્યારી પર હો સુનહરી ખાત

કિશોર

૧૨

હરી નામ સુમર હરીનામ સુમર હરીનામ સુમર
પસ્તાયેગા; હરી.

માનુશ કાયા ફુલંબ પાયા,

પલક ખીચ ચલજાયેગા.

માલ ખજાના સંગ ન જાના

લોક લુટકર આવેગા, હરી નામ સુમર

સુત પરિવાર ખંધવ ખ્યારા

અંત કામ નહિ આવેગા. હરી નામ સુમર

પછતાયેગા-

ડાકટર-કુ-તે જિલ્લો કયસે ફાંસે એકહી ફંદેમેં

બેરીબ્ટર-માર ખાઉં મય કય તક તાકત નહિ બંદેમેં

દીવાન-હાય હાય હાય કમર ટુટે છકકે છુટે મેરે

લગેગા જુતા સરપે તેરે અભી ઉતરેગા ખુખાર

તેરા નીકલેગા આચાર એક દો તીન ચાર

બેરીબ્ટર-મારા મુજકો ઠાર

દીવાન-તુ હય બડાહી મકકાર

ડાકટર-ખીકવાઈટ યુ સાઇલન્સ યુપ રહો ગવાર

સભી હો જાનવર જંગલી

કુદો કુદો ડેન્સ કરો ચલો ચલો સીધે ચલો

વર્ના કરહુંગા મય જુરત

બેરી-દીવાન-કીયા સત્યાનાશ તેરા જાય સત્યાનાશ

મજુરો

૧૪

જપે સખ એક ઇશકા નામ દેત રંકકો માન

વોહી હરએક આન ખ્યારકે નયનસે સખકે કાજ પરેખ

હાથ ધરે બેઆશ જનકે હર જાતીકા ધ્યાન જપે
હિંદુ મુસલમાન પ્રેમસે નીશદીન ઉસકા નામ બજે
પાર કરે વો નાવ કષ્ટસે વો કૃપાનધાન,—જપે.

૧૫

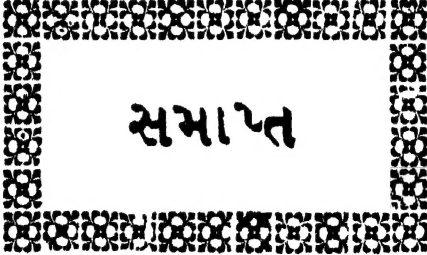
નીલમ—મન મંદીરમે મોહન હો ખ્યારે રંગીલે તુમ હયલા
પૂરે પ્રેમ કે હો ખ્યારે રરીયા મુખડા કયા હય અલબેલ
ફેકટ—મોહની સુરત તેરી મિંહની બનવટ
નયનોમે બસી હય અંગઠી બનવટ
નીલમ—રહાય બીહારી જાઉં વારી કયસી કારી બરછી મારી
ફેકટ—મનહર નારી બત્રીહારી તુજ પર ખ્યાલી

૧૬

સબ—ચોરી પકડી ભારી થુ થુ થુ ઓ નારી
નીકલેગી શેખી સારી પુલીસ ચોકી ચલો આજ
નીલમ—તુમ માફી બલો બાઇ ટલો જો આફત આઈ
ફેકટ—ખત્રી મારલી ખાઇ બના બેહદ મય સૌદાઈ
સબ—રહે ચુપ ચુપ પાછો ઓ મવાત્રી સુરત હો ગઈ કાળો
ડાકટર—ખુશ બુરકસ હુંવા ખુબ જુતા પડા
ખુબ તોફા મીલા ખુબ પાઈ સબ

ધપધ મપ ગમ નીધ રે ગમપ રે
 સારે સાની ધની સાગ મધ નીસા
 ગગરે સાનીધ પમગમ નીધપમગરેસા....ધપધ
 સાગ મધ મધનીસારે સાનીધનીસા
 ધનીરે નીધ નીધ નીધપમગમ નીધ નીધ
 પમગમ ગરેસા.....ધપધ...

સમાપ્ત

